

Stačiatikių cerkvės erdvės ir jų sakralinė prasmė

Dr. Nadiežda Morozova

Pranešimas parengtas pagal paskaitą, skaitytą Bažnytinio paveldo muziejuje 2019 m. liepos 3 d.

Žodis „bažnyčia“ lietuvių kalboje yra skolinys iš sen. gudų ar lenkų kalbos *božnica* (Dievo namai). Jis reiškia ne tik krikščionių maldos namus, bet ir visą tikinčiųjų bendruomenę, organizaciją, turinčią (hierarchinę) struktūrą, patalpas bei reglamentuotas religines institucijas. Stačiatikių (rytų ortodoksų) maldos namus lietuvių kalba siūloma vadinti slavizmu cerkvė, neva tokiu būdu iš karto parodoma religinės paskirties pastato „bažnytinė“ / konfesinė priklausomybė: jeigu cerkvė, tai rytų krikščionių (ir graikų katalikų, t. y. unitų) maldos namai.

Bažnyčia kaip pastatas, skirtas religinėms apeigoms atlikti, gali būti skirtingų formų su sava simbolika:

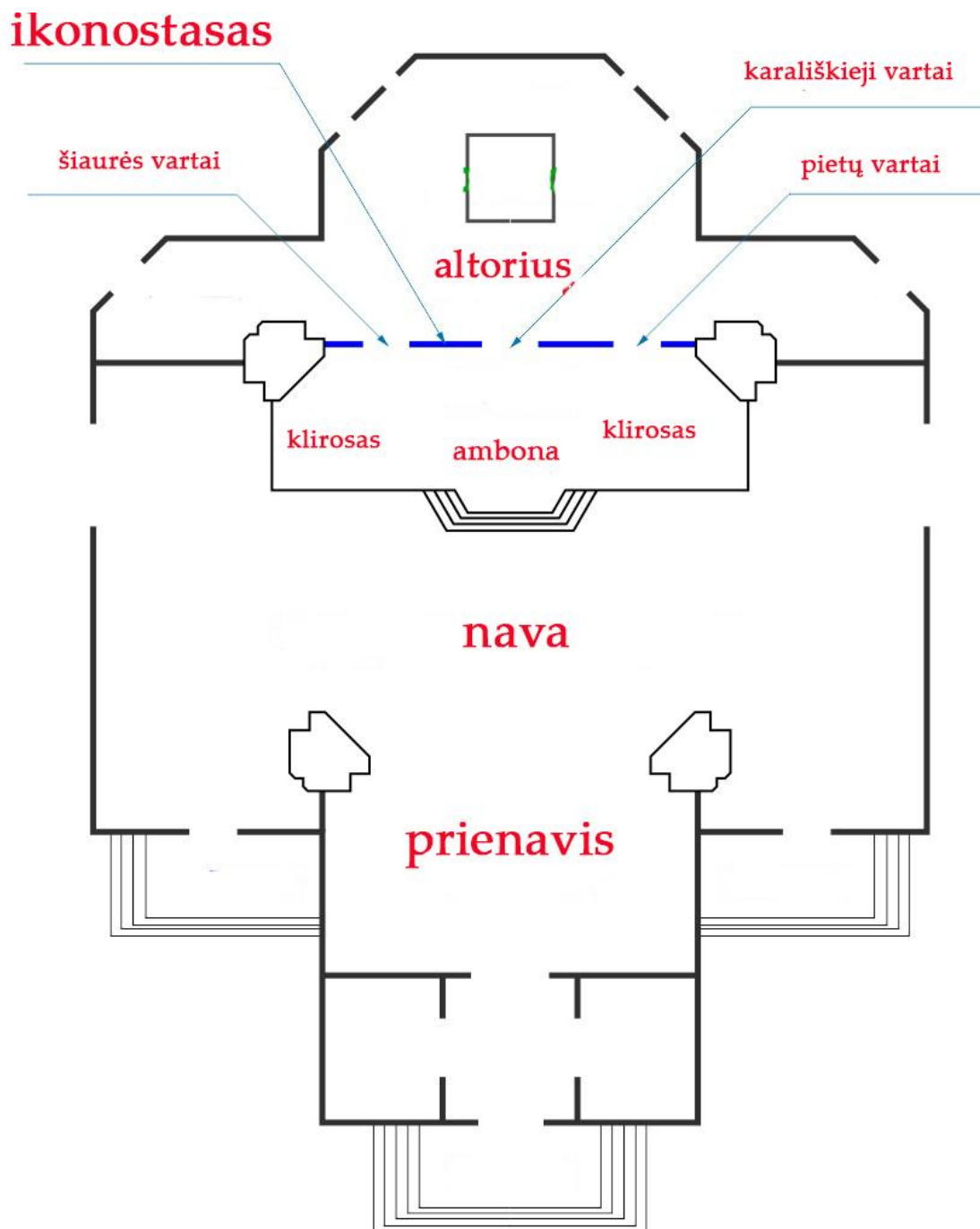
- kryžiaus – Kristaus kryžiaus kaip amžinojo išganymo simbolis,
- rotundos – amžinybės simbolis,
- kvadrato – žemės ir dvasinės stiprybės simbolis,
- aštuonkampio – Betliejaus žvaigždės ir amžinojo gyvenimo (6 pasaulio sutvėrimo dienos, nūdiena ir aštuntoji – ateities diena) simbolis,
- laivo (dažniausiai ištemptas stačiakampis arba ovalas) – simbolizuoja Nojaus arką, plaukiančią per žmonių aistrų jūrą prie tykios priepilaukos (Dangaus karalystės).

Stačiatikių (rytų ortodoksų) maldos namai panašūs į katalikų bažnyčias, bet turi ir tam tikrų skirtumų. Ir tai ne tik išoriniai architektūros stilių skirtumai, bet ir vidaus patalpų išdėstymo bei jų paskirties dalykai. Stačiatikių ir sentikių cerkvėse nėra klausyklių, krikštyklų, vargonų, kai kurių katalikų bažnyčioms būdingų erdvių. Paprastai stačiatikių ir sentikių bažnyčioms būdingos ikonos, kitokie altoriai, kitoks apšvietimas, daug kur uždegtos žvakės. Patalpų maldai dažniausiai būna viena arba dvi, kartais prieš įėjimą į pamaldų salę būna prieškambaris arba laukiamasis (prienavis), kuriame žmonės prieš įeidami į pamaldų salę persižegnoja prie ikonų, jei reikia – pakabina savo aprangą, paaukoja pinigų į tam tikras aukojimo dėžes, nusiperka žvakių, religinės literatūros, ikonų ir kitų reikmenų. Atskiros patalpos prekybai parapijiniėje bažnyčioje dažniausiai nėra. Bažnyčios varpinė gali būti ir pastato dalis, ir statoma atskirai. Papildomos patalpos (kanceliarija, šarvojimo salė, krikštykla, bažnytinių reikmenų parduotuvė, valgykla, sekmadieninės mokyklos klasės) dažniausiai įrengiamos komplekse prie cerkvės.

Kaip ir katalikų bažnyčia, stačiatikių cerkvė skiriama kokiam nors šventajam arba bažnytinei šventei. Katrais cerkvėje būna keli altoriai (koplyčios – predelai). Tradiciškai cerkvės altorius yra orientuotas į rytus. Kartais dėl reljefo kliūčių altorius gali būti nukreiptas į kitas šalis, bet tik ne į vakarus, nes apaštalas ir evangelistas šv. Jonas rašė, kad iš vakarų ateisias Antikristas.

Cerkvės stogas užbaigiamas kupolu su kryžiumi. Stačiatikių cerkvę gali vainikuoti 4, 6 ir 8 dalių kryžius, sentikių – tik 8 dalių. Kupolą, dažniausiai svogūno formos, nuo stogo skiria būgnas. Stačiatikių architektūroje cerkvės kupolų skaičius turi tam tikrą reikšmę. Vienas kupolas įrengiamas Dievo garbei, trys – Švenčiausiosios Trejybės, penki – Išganytojo ir keturių evangelistų garbei, septyni – dėl septynių stebuklų, devyni – dėl 9 angelų rūšių, trylika – Išganytojo ir dvylikos apaštalų garbei, 33 – primenant Kristaus amžių. Cerkvė simbolizuoja visą visatą, rojų žemėje, dangaus karalystę, Kristaus bažnyčią, kiekvieną žmogų.

Cerkvės vidinė schema

Stačiatikių šventovėje turi būti trys pagrindinės dalys: prienavis (*prtvor*), nava, altorius (arba presbiterija). Prienavis vienuolynų cerkvėse dažnai naudojamas ir kaip valgykla. Altorius – tai pagrindinė cerkvės dalis, svarbiausia jo vieta – Eucharistijos stalas. Altoriuje (arba presbiterijoje) gali būti tik dvasininkai, pasauliečiai į šią bažnyčios dalį įeiti negali. Altorių ir pagrindinę salę (navą), kurioje susirenka tikintieji, skiria ikonostasas. Prieš ikonostasą įrengta speciali vieta (ambona) bažnytiniam chorui ir klerui. Į altorių veda karališkieji vartai, jie uždengiami specialia užuolaida, vadinama katapetasma. Cerkvėje turi būti specialus šviestuvus, vadinamas panikadilo, kuris tam tikru metu per pamaldas nuleidžiamas ir jame uždegamos žvakės. Didesnėse cerkvėse antrame aukšte įrengiami chorai.

Lietuvoje (ypač Vilniuje) seniausios stačiatikių bažnyčios turi tiek bizantiškos architektūros bruožų, tiek vakarietiško (dažniausiai baroko) stiliaus elementų. Pavyzdžiui, Šventosios Dvasios vienuolyno cerkvė labai primena barokinę katalikų bažnyčią, Skaisčiausios Dievo Motinos cerkvė (soboras) turi gotikos elementų. XIX a. statytos cerkvės – tai neobizantinio arbo neorusiško stiliaus pavydžiai. Sentikių cerkvės Lietuvoje neturi altoriaus dalies, nes Lietuvoje gyvena sentikiai bepopiai, jų maldos namai dažniausiai primena paprastą gyvenamąjį namą su kupolu ir varpine.